‘कोही किन बरबाद होस्’ नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ को
प्रयोजनार्थ तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

जमुना अर्याल

क्याम्पस रोल नं.: ६४१ (२०६१/०६३)

दोस्रो वर्ष परीक्षा सि.नं. : २८०७१०

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०६४

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी जमुना अर्यालद्वारा मेरो निर्देशनमा तयार पारिएको हो । निजको मेहेनत र लगनशीलताले तयार पारिएको यस शोधपत्रप्रति म पूर्ण सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्र मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६४/०४/

शोधनिर्देशक

....

डा. रामचन्द्र लंसाल

प्राध्यापक

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभागकी छात्रा जमुना अर्यालले डा. रामचन्द्र लंसालको निर्देशनमा स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आठौं पत्र (नेपा.शि. ५९८) का लागि तयार पारिएको 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र सम्बन्धित तहका लागि उपयुक्त भएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	भोजराज ढुङ्गेल	....
२.	प्रा.डा. रामचन्द्र लंसाल	....
३.	प्रा.डा. हेमाङ्गराज अधिकारी	....
४.	सह-प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी	....
५.	सह-प्रा. महेश्वर न्यौपाने	....

मिति: २०६४/०४/

कृतज्ञता ज्ञापन

'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र हाम्रा आदरणीय गुरु प्राध्यापक डा. रामचन्द्र लंसालज्यूको निर्देशनमा तयार पारेकी छु । आफ्नो व्यस्त समयका बाबजुद पनि मलाई कुशल निर्देशन र आवश्यक सरसल्लाह दिनुहुने शोधनिर्देशक गुरु लंसालज्यूमा सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तैगरी मेरो शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधकार्य गर्न अनुमति दिनुहुने विभागीय प्रमुख श्री भोजराज ढुङ्गेलमा पनि म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेख्ने क्रममा सुरुदेखि अन्त्यसम्म सहयोग पुऱ्याउनुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका गुरुहरू प्रा.डा. हेमाङ्गराज अधिकारी, प्रा.डा. केदारप्रसाद शर्मा, डा. पारसमणि भण्डारी, डा. माधव आचार्य, सहप्राध्यापक महेश्वर न्यौपाने लगायत विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हृदयतः आभार प्रकट गर्दछु ।

आफूले दश नङ्ग्रा खियाएर भए पनि तन, मन, धन खर्च गरेर सधैँ पढ्नमा हौसला दिनु हुने मेरा बाबा, आमा, फुपू क्रमशः बुद्दिनारायण अर्याल, फनी अर्याल र कृष्णावती पौडेलप्रति म हृदयदेखि नै हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै मेरो अध्ययनको हर पाइलामा सहयोग गरी अभिभावकत्व समेत निर्वाह गर्नु हुने आदरणीय बाहुनदाजि तोयनारायण रिजालप्रति सधैँ ऋणी रहनेछु । साथै पाइला-पाइलामा सहयोग, सुझाव, सल्लाह, हौसला प्रदान गर्नु हुने मेरा जीवनसाथी श्री रामबहादुर जि.सी. प्रति पनि हृदयतः आभार प्रकट गर्दछु । यहाँनेर म प्यारी छोरी पुष्पा, भाइ कमल र चुडालाई पनि सम्झन चाहन्छु ।

यस शोधकार्यको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म सबै क्षेत्रमा सहयोग गर्नुहुने साथी दिनेश घिमिरे र टेकुमाया सिग्देलप्रति पनि म आभारी छु । मेरो अध्ययनमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण आफन्त विद्यालयतहदेखि विश्वविद्यालय तहसम्म अध्यापन गर्ने सबै गुरुहरूलाई पनि सम्झनुपर्ने म आफ्नो कर्तव्य ठान्दछु ।

अन्त्यमा टङ्कन गरिदिनुहुने 'जी कम्प्युटर सेन्टर', कीर्तिपुरका जितेन महर्जनलाई धन्यवाद दिँदै प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति त्रि.वि. नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष पेस गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : ०६२/०६३

मिति : २०६४/०३/

जमुना अर्याल

शोधसार

शोधशीर्षक : 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन

शोधार्थी : जमुना अर्याल

शोधनिर्देशक : प्रा.डा. रामचन्द्र लंसाल

विभाग/क्याम्पस : नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर

शैक्षिक वर्ष : २०६१/०६३ : पृष्ठ संख्या : ९१+९ ; अध्याय : आठ

शोधप्रक्रिया :

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड. नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि तयार गरिएको हो ।

'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन गर्नु यस शोधकार्यको प्रमुख उद्देश्य हो । यसअन्तर्गत प्रस्तुत नाटकको संरचनात्मक पक्षका आधारमा, चयनका आधारमा, समानान्तरता र विचलनका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको लागि सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा प्राथमिक श्रोतको रूपमा पुस्तकालय अध्ययन विधिलाई लिइएको छ भने उक्त सामग्री विश्लेषण गर्नको लागि वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक पद्धतिलाई अँगालिएको छ । द्वितीयक श्रोतका रूपमा पत्रपत्रिका अन्य आलोचनात्मक लेखरचनाहरू रहेका छन् ।

आठ अध्यायमा सङ्गठित शोधकार्यलाई क्रमशः शोधको सामान्य परिचय, शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि, नाटकको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि, कथानकका आधारमा 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको विश्लेषण, चरित्रका आधारमा 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको विश्लेषण, चयनका आधारमा 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको विश्लेषण, समानान्तरता र विचलनका आधारमा 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको विश्लेषण र उपसंहार खण्डमा विभाजित गरिएको छ ।

विषय-सूची

पृष्ठ

अध्याय-एकः शोधको परिचय *१-६*

१.१ शोधशीर्षक *१*

१.२ शोधप्रयोजन *१*

१.३ शोधको समस्याकथन *१*

१.४ शोधपत्रको उद्देश्य *२*

१.५ शोधको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता *२*

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा *३*

१.७ शोधपत्रको सीमाङ्कन *५*

१.८ सामग्री सङ्कलन विधि *५*

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा *६*

अध्याय - दुईः शैलीविज्ञानको परिचय र कृति विश्लेषण प्रक्रिया *७-२२*

२.१ शैलीविज्ञानको परिचय *७*

२.२ शैलीविज्ञानको पृष्ठभूमि र सैद्धान्तिक स्वरूप *९*

२.३ कृतिविश्लेषणको शैलीवैज्ञानिक आधार *१३*

२.४ शैलीवैज्ञानिक आलोचनाका तहहरू *१४*

अध्याय - तीनः नाटकको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि *२३-३०*

३.१ पृष्ठभूमि *२३*

३.२ नाटकको परिचय र परिभाषा *२४*

३.३ पूर्वीय नाट्य सिद्धान्त *२६*

३.४ पाश्चात्य नाट्य सिद्धान्त *२७*

३.५ नाटकका प्रमुख तत्त्वहरू *२९*

सारांश *२९*

अध्याय-चारः कथानकका आधारमा 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको विश्लेषण *३१-३५*

४.१ 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको सङ्गठनात्मक स्वरूप *३१*

४.२ कथानकको परिचय *३१*

४.३ अङ्कगत कथानक तथ्याङ्क *३३*

४.४ 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको कथानक तथ्याङ्क विश्लेषण *३४*

अध्याय-पाँचः चरित्रका आधारमा 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको विश्लेषण *३६-५१*

५.१ चरित्र वर्गीकरणका आधारहरू *३६*

५.१.१ लिङ्ग *३६*

५.१.२ कार्य *३७*

५.१.३ प्रवृत्ति *३७*

५.१.४ स्वभाव *३७*

५.१.५ जीवनचेतना *३८*

५.१.६ आसन्नता *३८*

५.१.७ आवद्धता ३८
५.२ 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकका पात्रहरूको शैलीवैज्ञानिक विश्लेषण ३९
५.३ चरित्र तालिकाको विश्लेषण ४०
५.३.१ ध्रुव ४०
५.३.२ कमलादेवी ४२
५.३.३ सुन्दरलाल ४३
५.४ संवाद योजना ४६
५.५ भाषाशैली ४८
५.६ उद्देश्य ४८
५.७ अभिनेयता ४९
५.८ देश, काल र वातावरण ५०
५.९ द्वन्द्व विधान ५०
सारांश ५१
अध्याय छः चयनका आधारमा 'किन बरबाद होस्' नाटकको विश्लेषण: छइ(टड
६.१ चयन ५२
६.२ शब्द चयन ५२
६.२.१ तत्सम शब्चयन ५२
६.२.२. तद्भव शब्द चयन ५४
६.२.३ आगन्तुक शब्द चयन ५५
६.२.४ नामपदको चयन ५७
६.२.५ सर्वनामपदको चयन ५८
६.२.६ विशेषण पदको चयन ५९
६.२.७ क्रियापदको चयन ६१
६.२.८ निपातको चयन ६२
६.३ वाक्य चयन: ६३
६.४ चिन्ह प्रयोग ६४
६.४.१ बिन्दु चिन्हको प्रयोग ६५
६.४.२ विस्मयसूचक चिन्ह प्रयोग ६५
६.४.३ प्रश्नसूचक चिन्ह प्रयोग ६६
सारांश ६८
अध्याय सात: समानान्तरता र विचलनका आधारमा 'कोही किन बरबाद होस्' नाटकको विश्लेषण ६९.८०
७.१ समानान्तरता ६९
७.१.१ आन्तरिक समानान्तरता ६९
७.१.२ बाह्य समानान्तरता ७२
७.२ विचलन ७४
७.२.१ कोशीय विचलन ७४
७.२.२ ध्वनि प्रक्रियात्मक विचलन ७५
७.२.३ व्याकरणिक विचलन ७६
७.२.४ अर्थतात्विक विचलन ७८
सारांश ७९
अध्याय आठ : उपसंहार ८१.८९

८.१ अध्यायगत निष्कर्ष ८१
समग्र निष्कर्ष ८६
सन्दर्भग्रन्थसूची ९०.९१